

Fra den gamle Landsby.

I Fra Ribe Amt 1930, 475 ff., har vor førende Landbrugshistoriker *Henrik Larsen* offentliggjort en fortrinlig, instruktiv Afhandling om *Fællesskabet* i Landsbyerne i Ribe Amt i det 17. Århundrede, væsentlig bygget på Studier i Christian den femtes Matrikel fra 1688 og i Markbøgerne fra 1683. Henrik Larsens Arbejde giver ifølge sit Anlæg ikke Oplysninger om Dagliglivet i den gamle Landsby.

De følgende Sider, indeholdende Meddelelser hentet trindt omkring fra i vort Amt, er at betragte som et Supplement til Larsens Undersøgelse. Det fremhæves dog straks, at det naturligtvis ikke kan blive noget nyt eller, fra det hidtil kendte, afvigende Billede af de gammeldags Landsbyforhold, der kan gives på nogle få Sider, men der skal samles nogle spredte Enkeltheder, som dog måske kan aftvinge Læseren den Bemærkning, at der er noget i det, som Karlen sagde, da han skulde tærske om. En aldeles fortræffelig Skildring af Livet i vore Bondebyer i Fællesskabets Tid findes i *H. F. Feilbergs Dansk Bondeliv I—II* (1889, 1899), hvor der i første Del Side 171—214 (1. Udg.) er gjort Rede for Landsbyernes Udseende, Landsbyens lovgivende Myndighed, Oldermændene, Byhyrden, Svinehyrden, Bysmeden, Mølleren, Fattigforsørgelsen, Retsforhold og Retstilstande, Hjælpsomhed, Lavsgilder, festlige Sammenkomster, fælles Apotek, Gadebrønd, Agermarkens Inddeling, Bytyren samt Fællesdriften i Store Darum før 1767. — Selvom

der siden 1889 er fremskaffet endda meget Stof til Belysning af vor gamle Bondekultur, kan vi dog i store Træk ikke ændre nævneværdigt ved det Billede, Feilberg har givet i sit klassiske Værk. Man bliver varm om Hjertet, og Sindet fyldes med Taknemlighed, når man læser den gamle Præsts uovertrufne Bog om sine vestjyske Landsmænd.

Inden vi hører om Landsbyforhold belyst ud fra den nyeste Tids Tradition, skal der hidsættes nogle Oplysninger om de gamle *Landsbylove*, hvoraf der hidtil er udgivet elleve fra Ribe Amt. De er offentliggjorte i *Poul Bjerges* og *Thyge J. Söegaards* i den for Studiet af dansk Bonderet og dansk Bondehistorie så vigtige Udgave: »Danske Vider¹⁾ og Vedtægter eller Gamle Landsbylove og Byskråer« I—III (1904—20)²⁾ hvori vi møder selve den gamle Fællesskabstanke, den gamle Samfundsånd i Landsbyens Lag, selve dens skrevne Love, med Bøndernes stive Navnetræk og sindrige Bomærker under, eller forseglede med irrede Seglringe på faste, benede Bondeknoer³⁾. De elleve Landsby- og Købstadslove fra Ribe Amt er nedskrevne i Tiden 1563—1794. Deres Hjemsted og Alder er følgende: *Ribe I* 1563. *Varde* ^{16/7} 1631. *Vester Vedsted* ^{10/5} 1641. *Darum* ^{19/7} 1641. *Nordby I* ^{16/6} 1722. *Nordby II* ^{21/12} 1743. *Henne* ^{30/7} 1760. *Sønderho* ^{25/3} 1777. *Nordby III* ^{23/4} 1781. *Nordby IV* ^{7/9} 1786. *Ribe II* ^{15/3} 1794.

I de betreffende Vider spiller Vedtægter og Straffe angående Vogtning af Kvæget på Engene og imellem Klitterne (på Fanø) en stor Rolle. Man bemærke, at det er fra Sogne med store Engdrag, vi har overleveret Landsbylove i Ribe Amt, og alle er de fra Amtets

¹⁾ Vide bet. Straf; jfr. Hel-vede (Underverdenens Straf).

²⁾ Et fjerde Bind er under Udarbejdelse.

³⁾ Svend Aakjær i Dansk Udsyn 1923, 7. Se også Poul Bjerges smsts. 1926, 10 ff.

vestligste Herreder, Vester Horne⁴), Skads, (Fanø), Gørding og Ribe samt fra de to gamle Købstæder Varde og Ribe.

De to Vedtægter fra *Ribe* omhandler udelukkende Pasning af Kvæget på Byens Jorder. Der meddeles i Viderne adskillige Bestemmelser til Byens Hyrder og Markmænd, hvorefter disse så betydningsfulde Bestillingsmænd havde sig at rette. Det bør dog nævnes særskilt, at sidste Paragraf i den Ribe Lov I angående Byens Jorder omhandler Forhold i Kirken: »Item gives tilkende også, om den Hundebulder i Kirken sker under Prædiken og Gudstjeneste, at hver tiltænker for den Årsags Skyld at lade deres Hunde blive hjemme, såfremt at de ikke skal komme under Las Skorstiensfejers Straf.«⁵) Skorstensfejerne havde ofte i de gamle Købstæder også den Bestilling at agere som Hundedræbere. *Varde* Bylov bestemmer i 31 Paragraffer, hvorledes Skatter skal betales, om Kreaturers Vogtning, Hegn og Fred, Bødernes Størrelse til den, der tager mere Jord på Varde Mark, end han har Gødning til, om Degnerenten, Renholdelse af Garderne, om Bødestraffen for ikke at møde rettidigt på

⁴) Den kendte Lokalhistoriker, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, har velvilligst meddelt mig i Brev af ¹⁰/₂ 1931, at han under et Arbejde med at skrive *Ovtrup* Sogns Historie i Landsarkivet i Viborg er truffet på to Landsbylove, som endnu ikke er blevet offentliggjorte. Den ene er et Tillæg til *Allerslev* Bys Vide og findes under en Retssag mellem Allerslev og V. Debel samt Revsgård. Tillæget findes i Vester Horne Herreds Justitsprotokol 1705 ¹⁵/₅. Den anden er en Vide fra *Vittarp* fra ²⁹/₁ 1749. Den har Lærer Kristensen, trods anvendt Efterforskning, ikke kunnet finde. Han har fundet den omtalt i en Udskiftningsforretning af ²⁹/₁₀ 1778 over Vittarp Enge, tinglæst ²⁸/₁ 1791, hvor det mod Slutningen hedder: „Videre forholder enhver sig efter vores Videbrevs Formelning, dateret Vittarp ²⁹/₁ 1749“. — Allerslev og Vittarp er også Byer med Engstrækninger.

⁵) V V (v: Vider og Vedtægter) II, 556 ff.; jfr. V V III, 422. Om Las Skorstiensfejer m. v., se J. Kinch: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse* II (1884), 648

Rådhuset, når Bysvenden har sagt til — og adskilligt mere.⁶⁾

Vedtægts- og Videposterne fra *Henne Sogn* er i Antal elleve, indeholdende Bestemmelser om, hvorledes man kan undgå ilde Behandling af de såkaldte Vesterkær Enge, når Kvæget blev trukket igennem disse Enge og derved trampede i Græsset. Endvidere er der Vedtægter om Istandsættelse af Grøfter og Diger, om Græsningstid og Bæsteantal, Eftergræsning, Bøder for ulovlig Tøjring, Græsslåning, Bomme, Regler ved Udbytning og Mageskifte, Opsyn med Engene, Afgifter, Mulkter m. v.⁷⁾

Vester Vedsted Grandevilkår af 10. Maj 1641 er underskrevet med Bomærker. Det indeholder kun to Paragraffer, der ikke er overleverede fuldstændige. Heri oplyses, at ingen må have mer til hver Otting end 3 Nød⁸⁾ eller Køer i Kogangen »eller på Fredagre⁹⁾ eller i Engen eller i Særgang på Forten, uden der kan være nogle, som ikke kan følge Hjorden ..... — 2 ..... beløber sig in summa 165 Nød, som skal følge den Hjord, som ganger på Fredagre og intet mere, og ej heller i Engen fra den Dag, man skal slå det af Foderet, og indtil den Dag, man tager det på Foder igen .....«. ¹⁰⁾

I *Sønderho* skulde i 1777 de ledende Mænd se til, »at alting retsindelig tilgår, og at den fattige sker lige så god Ret som den rige efter sine Konditioner og Vilkår og det uden Persons Anseelse i nogen Måde, til hvilken Ende her indsættes nogle magtpåliggende Poster, hvorefter vedkommende kan vide sig at rette og forholde«. Efter denne smukke Indledning følger så 20 Paragraffer. I de første tre af disse angives Be-

⁶⁾ V V II, 566 ff.

⁷⁾ V V II, 573 ff.

⁸⁾ Ungkreatur.

⁹⁾ fredede Agre.

¹⁰⁾ V V III, 448.

stemmelser for Kørsel af Tang til Sandene, hvor Tangen brugtes som Dæmper for Sandflugt — neppe som Gødning. Paragraf 4 indeholder Bestemmelser om Slåning af Lyng og Afskæring af Båndpil (Vøger). I de følgende Bestemmelser oplyses vi om Bøder for ulovlig Hjemhentning af Hjelme, Brud på Markfreden, Vejes Istandholdelse, ulovlig Tøjring, Hyrdernes Drift med Kvæget i Løsgang¹¹⁾, Tørvegravning, Pryning af Svin, Regler ved Bådes Anbringelse, Bødernes Anvendelse m. m.¹²⁾ — Den Sønderho Bylov giver et særdeles godt Indblik i Landbrugsforholdene i det 18. Århundrede i den afsides Fiskerlandsby ved Klitterne på Fanøs Sydspids.¹³⁾

Det bliver for vidtløftigt endda blot at referere alle de fire Vider og Vedtægter, der er overleveret os fra *Nordby* på Fanø fra Tiden 1722—1786. De indeholder især Bestemmelser om Vogtningen af Kreaturer, Heste og Får paa Engene. Af særlig Interesse er her Vedtægterne om *Engvogternes Boliger*, der hvert År den 16. April skulde være forsvarlig istandgjorte. Skete det, at disse Boliger henlå ureparerede fire Dage efter den angivne Tid, skulde den forsømmelige Lodsejer udpantes; »for de første tvende Dage hver Dag for 1 Mark Danske; men siden må de, som samme vil forfærdige, nyde for sin Umage af de af os, som hidtil er funden forsømmelige og modvillige, for den hele Bolig at oprette 2 Rdlr., og ellers af hver aparte den dobbelte Vogterløn, som han plejer at give«. Engvogterne skulde også have Indseende med, at ingen af Bønderne eller deres Tjenestefolk red eller kørte over nogen an-

¹¹⁾ Se nærmere min Bog: *Byhyrder* 1928, 47, 48, 61.

¹²⁾ V V II, 578 ff.

¹³⁾ Om Landbrug, Folkeliv og Fester i det gamle Sønderho er der givet udførlige Oplysninger i H. Grüner Nielsens udmærkede Bog: *Folkelig Vals* 1920, 23 ff. Byloven er dog ikke benyttet i dette Værk.

den Mands Eng, førend Afgrøden var bjerget, »da må Engvogteren have Magt til at tage samme, hvo det forøver, Heste eller Vogne og lade det stå til Løsning, første Gang 8 Skl., anden og tredje Gang dobbelt«. Lignende Regler var der også for dem, som tøjrede på anden Mands Eng. Der findes også Bestemmelser om, hvor der måtte graves Sadder eller Klæg (fint Ler), om Kirkens Indkomster, »Sandbjergenes Dæmpelse«, Vejenes Vedligeholdelse, ulovlig Tobaksrygning, Færgning af Embedsmænd, Hegn og Markfred, Forulempelse af Hyrden og meget mere.¹⁴⁾ Vistnok endnu vogtes på Nordsiden af Fanø i en Fælleseng alle Kørerne fra *Odden* (den egentlige Skipperby) under Opsigt af en Hyrde og hans Hjælpere. Kørerne drives ud langs med Stranden ved Ebbetid, hvad enten denne indtræder ved Dag eller Nat, for atter at drives hjem ved den påfølgende Ebbetid. De er således på Græsningen det halve Døgn. »Når Tiden til Udrykning indtræffer, går Hyrden gennem Byen, blæsende på sin Lur, hvorefter hver Mand lukker sin Besætning ud af Stalden, og snart er Flokken samlet til Afmarsch; ved Hjemkomsten, der ligeledes tilkendegives ved Luren, møder hver for at modtage sine Kreaturer, men de kan i fornødent Fald også selv finde deres Stald.« — Således skildres Kreaturdriften i Nordby Sogn i 1890'erne.¹⁵⁾ Nu er Forholdene vel næppe så gammeldags. Til en udførlig Fremstilling af Fællesskabet i Landbruget på Nordfanø yder de gamle Vider og Vedtægter et betydningsfuldt Bidrag.

Endelig skal nævnes Viden fra *Lille Darum* af 19. Juli 1641. Den indeholder 32 Punkter: om Hegns Holdelse, Vogtning, Bøder for mangelfuld Vogtning, Løs-

¹⁴⁾ V V III, 423—48.

¹⁵⁾ J. B. Krarup: Landbrugets Udvikling i Danmark III (1899), 596 f. Jfr. min Bog: Byhyrder 1928, hvor der S. 48, 49, 82, 88, 100 er meddelt Oplysninger om Hyrdeforholdene i Nordby.

gang efter Høbjergning, Tøjningsbestemmelser, Tørvgravningsvedtægter, Antal af Høsletfolk, Høstens Begyndelse, Grøftearbejdet, Saddegravning, Møde til Grandestævne hver Søndag Kl. 1 eller 2 »ved Claus Karlsens det nye Hus, under 8 Sk.'s Brøde« m. m. Sidste Paragraf indledes med den Bestemmelse, at »hvem, som giver anden noget Skændsord i Grandestevne, hører eller truer, skal og have forbrudt 2 Mark«. ¹⁶⁾

Da Feilberg skrev Dansk Bondeliv, kendte han ikke Vedtægten fra Darum, hvor han jo var Præst (1876—92), og hvorfra Hovedparten af Stoffet i Dansk Bondeliv stammer.

Den lovgivende Myndighed i de gamle Fælleslandsbyer hed overalt i Ribe Amt *Grandet*. Bymændene gik til Grande¹⁷⁾; længere Nord på i Jylland gik de til Vide eller til Gadestævne; i Mellemslesvig til Sankelse eller til Nabos. Grande blev stævnet ved en Grandestok, hvortil der var bundet en lille Seddel med Besked om Tid og Sted; denne kaldtes Nabostok.

I *Vilslev* f. Eks. lod man *Trommen* gå, når Granderne skulde samles til Stævne. Byens Tromme opbevaredes i denne By hos Pantemanden (æ Poendemand), der ledede Stævnet, som blev holdt i en lejet Stue. Var der noget vigtigt, der skulde forhandles, gik der i Vilslev en *Grandeseddel* rundt, som Nabo skulde bringe til Nabo i en bestemt Orden. Byen var i den Henseende delt i 4 Kvarterer.¹⁸⁾ Grandestævnet i *Toftnæs* (Alslev Sogn) holdtes endnu i 1920 i en Gård midt i Byen; der havde Stævnet i umindelige Tider været afholdt; det holdtes både Forår og Efterår.¹⁹⁾ —

¹⁶⁾ V V III, 569 ff.

¹⁷⁾ Grande betyder Nabo.

¹⁸⁾ J. Madsen: Vilslev i det nittende Århundrede (Fra Ribe Amt 1905, 27 ff.).

¹⁹⁾ H. P. H. Novrup: Alslev Sogn (F. R. A. 1920, 221 ff.).

Mikkelsgrandet i *Øster Vamdrup* gik på Omgang mellem Gårdene, og der gik almindeligvis henimod en Snes År, før det kom til samme Sted igen. Der spurgtes gerne om, hvem der vilde have det, og var der nogen, som helst vilde være fri, havde de andre intet imod det. For det meste var der Tilbud nok.²⁰⁾ — Det årlige Grande i *Sønder Farup* holdtes i 1917 i Ydre Bjerrum Kro.²¹⁾ — I *Jernved* holdtes i 1911 Grandet hos Bylavets Formand, en Bestilling, Byens Brandfoged var selvskreven til at beklæde i tre År. Formanden skulde give Grandedeltagerne Kaffe og Julekage samt en lille Sort til enhver, der ønskede det. 1911 var der dog kun småt med Afsætningen af Punsche i Forhold til tidligere Tider.²²⁾

Vi har nu hørt om, at Grandet (Bystævnet) holdtes inden Døre visse bestemte Steder i Byen. Dette har sikkert været Forholdet overalt i Vestjylland. Der findes dog en enkelt Meddelelse, der indeholder en Oplysning om et vestjysk Grandestævne, som afviger fra den sædvanlige Regel, hvad vi nu skal høre.

Gjesing By i Bryndum Sogn bestod i 1788 af 16 Gårde og 10 Huse. Gårdene lå samlede i tre Dele: mod Vest i Byen lå 9 Gårde; der hvor Vejen til »Vesterbyen« går fra Landevejen (lidt Syd for Baneoverskæringen), lå 5, og lidt Syd for dem igen lå 2 Gårde. Nu er alle Gårde udflyttede på Marken; den sidste af de 5 midt i Byen blev udflyttet 1865. Her stod til den Tid midt i »Kaalgaarden« en stor, gammel Ask, den eneste i hele Byen. Under den samledes efter gamle Folks Fortælling i Fællesskabets Tid de 16 Bymænd til Grandestævne. Der var opstillet i Rundkreds Bæn-

²⁰⁾ J. H. Byriël: Mikkelsgrande i Ø. Vamdrup (F. R. A. 1909, 100 ff.). Kold. Avis ^{26/9} 1905.

²¹⁾ Sorø Amtstidende (efter Ribe Stiftstidende) ^{29/11} 1917.

²²⁾ Sorø Amtstid. ^{14/11} 1911.

ke af Sten eller Græstørv til at sidde på. Oldermannens Plads var i Midten.²³⁾

Så vidt vides fandtes der i Vestjylland ellers ingen Bystævnetræer, — vel nok på Grund af denne Landsdels Træfattigdom forhen — så *Karl Hansens* Oplysning fra Gjesing er i den Henseende enestående.

Store Darum er delt i tre Afdelinger: Sønder-, Midt- og Nørregrandelag; hver af disse udgjorde i tidligere Dage et lille Samfund for sig selv.²⁴⁾ *P. J. Nielsen* meddeler i sin Bog om Darum Sogn 1926 (S. 90, 96, 102) Tabeller over disse Grandelag, der hver havde to Pantemænd, hvis Bestemmelser var afgørende for alle Markarbejder.²⁵⁾ I *Lille Darum* var kun et Grandelag, som *P. J. Nielsen* leverer en Tabel over S. 102. Det var ellers almindeligt, at hver Landsby kun havde et Grandelag, men flere *Bydelag*. Når der i Darum findes flere Grandelag, må Grunden hertil vel være den, at Darum er en meget stor Landsby, så Bymændene har fundet det formålstjenligt at dele den i flere »Naboskaber«. Et Bydelag i Darum har sikkert omfattet et helt Grandelag. Et Bydelag gjaldt oftest kun et vist Antal Gårde og Huse, som f. Eks. var afgrænsede af et Vandløb el. lign. fra en anden Part af Byen. *Vilslev* By deles således i Østerbyen og Vesterbyen, en Inddeling, der har haft Betydning både i Gildelag og Grandelag; meddeler *Jesper Madsen*.²⁶⁾ Heraf tør man slutte, at *Vilslev* har haft flere Grandelag, men *Vilslev* er jo også en stor By. I *Vester Nebel* (Skads Herred) omfattede Bydelaget de nærmeste Naboer; det var arveligt på visse Gårde. Udflytterne forblev i det, og der var ingen Klassesdeling.²⁷⁾ *Skanderup* By var

²³⁾ Karl Hansen: Bryndum Sogn (F. R. A. 1917, 464 f.).

²⁴⁾ P. K. Pedersen i F. R. A. 1908, 111.

²⁵⁾ Feilberg I, 173.

²⁶⁾ F. R. A. 1905, 27.

²⁷⁾ Op. 1910 i Dansk Folkemindesamling.

delt i tre Gildelag: Vesterbyen, Midtbyen til Korsvejen og Overbyen. Ved et Bryllup var i Skanderup således til Stede den første Dag blot Familien i Gildelaget. Anden Dag var Folk, der ikke hørte til Familien, indbudt, tredje Dag var Ungdommen og alle fra de forrige Dage samlede.²⁸⁾

Fra *Vejers By* i Oksby Sogn (Vester Horne Herred) har vi det i hele Landet enestående Eksempel, at to Nabolag, der vel sagtens også kun har omfattet to Bydelag, har *givet Navn* til hver sin Bydel. *Vejers By* er delt i to lidt fra hinanden liggende Samlinger af Gårde og Huse, der har været styret af hver sit Grandelag — som vi kender det fra St. Darum — og disse Lag har i Tidens Løb været så dominerende, at de Bydele, de har ledet, har fået Navne efter dem, så *Vejers* nu består af *Byerne Nørre og Sønder Grandelag*.

På Grandestævnerne drøftedes Byens Ve og Vel. Alt, hvad der var af fælles Interesse for de samlede Bymænd, skulde der tages Bestemmelse om her. I *Toftnæs* (Alslev Sogn) udlejedes ved Forårstævnet Engvasens Græs, og Byvejenes Istandsættelse aftaltes m. v. Ved Efterårsmødet, hvor de overskydende Penge deltes, var Fårenes Løsgang et stående Emne²⁹⁾ — Forhandlingerne på *Vilslev Grande* indførtes i en Protokol. Her nævnes også Udlejningen af Græsningsen på Markveje eller Fællesjorder som et af Forhandlingsemnerne.³⁰⁾ Det samme var Tilfældet i *Jernved*. Herfra nævnes, foruden Udlejningen af Mark- og Engvejsgræsningen, også Udlejningen af Byens samlede Jagt. De indkomne Penge benyttedes til Bekostning af Istandsættelse af Byens private Veje, Broer m. m.³¹⁾

²⁸⁾ Se min Bog: Skanderup Sogn 1926—28, 183 f.

²⁹⁾ H. P. H. Novrup i F. R. A. 1920, 221 f.

³⁰⁾ J. Madsen i F. R. A. 1905, 27 f.

³¹⁾ Sorø Amtstidende (efter Ribe Stiftstid.) 14/11 1911.

Ved det årlige Grande i *Sønder Farup* i 1917 gjordes Byens Regnskab op, Veje udlejedes til Græsning eller Slet i det kommende År. Samtidig udvalgte to »Panmænd« til at sørge for Vejenes Vedligeholdelse, Vandløbenes Oprensning, så der kunde komme tilstrækkelig Drikkevand til Kreaturerne i de forskellige Fenner o. s. v.³²⁾ — Mikkelsgrandet i *Øster Vamdrup* samlede (o. 1909) alle Byens Grundejere; thi da uddeltes en Sum Penge, Lejen af nogle Stykker Fællesjord, i Forhold til Grundejernes Hartkorn. Dog var det Sædvane, at Ejendomme under 1 Td. Htk. ingen Andel får. Ved Mikkelsgrandet serveredes Kaffe, derefter Smørrebrød og atter Kaffe. Enhver Deltager svarede 50 Øre til Værten, og de, der for første Gang gav Møde, måtte give 50 Øre til. Hele Pengesummen, der uddeltes, var omtrent 50 Kr.³³⁾

På de gamle Grandestævner kunde det nok undertiden gå hårdt til, ligesom vanærende Snak kunde have sit Udspring fra dette Samlingssted. *P. Eliassen* har fremdraget fra Tingbøger ret lærerige Eksempler herpå: Delefogeden, Rasmus Jepsen på Vamdrupgård, kom i 1668 i Slagsmål med Bymændene i *Skanderup*, der sad på »Stokkene på Skanderup Grandestævne«. Han hilste dem pænt med Guds Fred! Men da han ikke var afholdt, kom han et Øjeblik efter i Skænderi med en af Bønderne, Mads Christensen, og da Delefogeden, der sad på sin Hest, trak sin Kårde, løb Mads hjem og hentede en Fork og gav Delefogeden nogle Rap og Stik med den, kastede Sten efter ham og slog ham desuden med en Plovstryge. Delefogeden fik sin Flintpistol op, slog Krudt på Panden og skød, men kun Fængkrudtet brændte af. For Resten sigtede Rasmus Jepsen i Luften. Udfaldet af Sagen fremgår ikke

³²⁾ Smst. 29/11 1917.

³³⁾ J. H. Byriel i F. R. A. 1909, 100 ff.

af Tingbogen; thi da Sagen angik Ære og Lempe, kunde Dommeren kun henfinde den til Landsting.³⁴⁾

På *Lunderskov* Grandestævne fortalte i 1699 Bøddelen i Kolding, Jochum Bröchner, at Rytterbonden Peder Bertelsen i Lunderskov havde flået en selvdød Ko, og Bøddelen mødte så på Stævnet og klagede over, at P. B. gik ham i Næringen som Rakker. Han gik hen og lagde sin Hånd på Peder Bertelsens Skulder og sagde til ham: »Du est en Rakker!« Bertelsen kunde imidlertid bevise, at Koen var bleven ihjelstukket som et andet Slagte kreatur, fordi den havde fået sit ene Lår af Led. Huden blev aftaget, og Kødet blev ædt af Hunde, Ravne og Krager. På Kolding Byting blev Bøddelen derfor dømt til at gøre Peder Bertelsen offentlig Afbigt og desuden betale Sagens Omkostninger med 8 Rigsdaler.³⁵⁾

I 1690'erne kom et vanærende Rygte ud på *Verst* Grandestævne. Jens Jensen Hjuler stod op i menige Granders Nærværelse og sagde til Meinert Meinertsen, at ingen måtte betro ham Grandestokken eller Grandefogedstillingen, førend han havde gjort Rede for de Hestesko, man beskyldte ham for. Snakken gik nemlig i Verst, at Meinert havde skåret Benene af Jens Jensens døde Hest for at bemægtige sig Hesteskoene. Da Jens Hjuler ikke kunde bevise sin Påstand, måtte han gøre Meinert alvorlig Afbigt, betale Sagens Omkostninger og en Bøde til Verst Kirke.³⁶⁾

I de gamle Landsbyer var der stort Sammenhold, og der var *Fællesskab* om næsten alle Ting. I *Hunderup* havde Folkene *Bønding* (∴ Vognlag) sammen til Købstad. Sommetider leverede den ene Mand den ene halve og den anden Mand den anden halve Vogn.³⁷⁾

³⁴⁾ P. Eliassen: Historiske Strejftog 1923, 62.

³⁵⁾ Historiske Strejftog, 97 f.

³⁶⁾ P. Feddersen Jensen: Fra Verst Sogn (F. R. A. 1917, 439 f).

³⁷⁾ Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 948.

Mændene i *Toftnæs* slog sig i lange Tider sammen og brændte Mursten i to Teglovne, hver til 5—6000 Sten, og i Midten af forrige Århundrede enedes de om at holde en fælles Hyrde, der om Foråret drev Fårene ud på Heden. Denne Fællesdrift ophørte omkring ved 1870. Alle Mændene i *Toftnæs By* fiskede i Fællesskab, 2 Mænd var sammen hver Nat om en Ålegård.³⁸⁾ Sålænge Dyrkningen i *Vange* bestod, var der meget Fællesskab i Markarbejdet. I *Vilslev* begyndte alle Gødningskørslen og Pløjningen af Bygvangen samtidig; Høslet ligeså.³⁹⁾ Når Pantemændene i *Darum* erklærede Engene færdige til Slet, blev der slået, og når de om Middagen rakte Leerne i Vejret, var det Tegn til at høre op. Når Rugen så ud til at være moden, slog Pantemændene ind i den med en Kasket, og hvis der kom nogle løse Kærner i Kasketten, og Kærnerne hver for sig kunde stå på Enden bag på en Hånd, blev Høsten bestemt.⁴⁰⁾ De *Darum* Enge skulde slås og bjerges til samme Tid for Eftergrødens Skyld. Dette meddeles ikke alene af P. J. Nielsen i 1926, men også i *Viden fra 1641*: »Og skal de ikke gå ud at slå udi deres Enge, inden hver Mand sætter og samtykker det Tid er. .... og hvem sig der imod forser skal og være falden til .... Bøde« (§ 23). Det er morsomt at iagttage, at *Viden fra 1641* på vigtige Punkter stemmer overens med det 19. Århundredes Oplysninger. Vi lærer heraf, at Agerbrugsforholdene i Fællesskabets Tid i det store og hele viser langt tilbage i Tiderne.

Det var i *Darum* dog sådan, at den Eng, som hørte til samme Gård hvert År, kunde man begynde at slå uden forudgående Grandestævne. Boels-Engen, der gik til Omskiftning, skulde først udskiftes ved Lodtræk-

³⁸⁾ H. P. H. Novrup i F. R. A. 1920, 221 f.

³⁹⁾ J. Madsen i F. R. A. 1905, 27 ff.

⁴⁰⁾ Feilberg I, 173.

ning, inden Høhøsten kunde begynde. Når både Korn- og Høhøsten var endt, opgaves Ævret: alle Kreaturerne blev sluppen løs og fik Lov at gå overalt.⁴¹⁾ Til at passe Kreaturerne, når de gik i Løsdrift i den Vang, der henlå i Græs, havde Landsbyen lejet en *Hyrde*, der lønnedes af Gårdmændene i Forening. Foruden Byhyrden var der ansat en *Markmand*, der havde det Hverv at føre et Slags Overopsyn med Byhyrden — og senere i Tiden med Hyrdedrengene. I Darum bespistes Markmanden visse Dage på de forskellige Gårde i Forhold til Hartkornet. Han havde der en Fold, *Markmandsfolden* eller *Byfolden*, den lå midt i Darum By, i denne Fold inddrev han de ukendte Høveder, som han traf løsgående. Ejeren kunde så melde sig.⁴²⁾ I det gamle Videbrev fra Darum er der ingen Bestemmelser om Kvægs Inddrivning i Folden, men en sådan Bestemmelse har der naturligvis været i Darum som andre Steder. Feilberg anfører et Citat fra et af de gamle Videbreve i Tilslutning til sin Omtale af Byfolden: »Hvo, som driver Kvæg af Folden uden Foldefogedens Tilladelse skal betale 1 Td. Øl til Granderne.«

Foruden Folden hjemme i Byen, eller »Gade-Kobbelen« (*Bække*), hvor Kreaturerne blev samlede om Morgen, når Byhyrden blæste i sit Horn, var der også mange Steder *Folde* på Marken, hvori Får og Kreaturer blev drevne ind om Natten, især hvis Vejen mellem Byen og Græsgangen var så lang, at den ikke godt kunde tilbagelægges af Flokken både Morgen og Aften. Lå Græsgangen ikke for langt fra Byen, blev Kreaturerne drevet hjem om Natten, indtil Luften blev så mild, at Hjorden uden at fryse kunde over-

⁴¹⁾ P. J. Nielsen: Fra Darum Sogn 1926, 34.

⁴²⁾ Feilberg: Dansk Bondeliv I, 178, hvor der er et Billede af Darum Byfold. Om *Ribe* Byjorder, Markmand, Holmvogter, Hyrde, Svinepasser m. v. se Otto Smith i *Ribe Bys Historie 1660—1730* (1929), 247 ff.

natte under åben Himmel. På *Bække* Mark (Anst Herred) Nord for Gispel Mose findes der endnu Spor af to Folde, en større og en mindre, henholdsvis til Kreaturer og Får. Fårene gik for få År siden løse om Vinteren over hele *Bække* Mark. Endnu (1926) findes Sporene af en Fold Nord for *Kærene* i *Kragelund* (*Bække* Sogn).⁴³⁾

I de fleste Landsbyer har Byhyrden sikkert været gift og haft Bolig i Byens fælles *Hyrdehus*, der vistnok tiest lå på Byens *Gadejord* eller ved *Byleddet*, der spærrede Vejen ved Indkørslen til den sammenbyggede Landsby. Nu har mange af Vogterhusene, som blev opførte, hvor der var Led at passe, naturligvis ikke været beboet af Byhyrden og hans Familie; det har tit været en eller anden fattig Arbejderfamilie, der af Bymændene (eller Herskabet) har fået tildelt Huset ved Leddet til Bolig, mod at åbne og lukke for de vejfarende, som undertiden lod en Drikkeskilling falde af til den, der passede Leddet. Det var meget praktisk at have *Byledde*. *H. F. Feilberg* meddeler således herom fra *Brørup* (?), at Byen var sammenbygget og hegnet således, at Gaden var lukket med Led, så Bønderne frit kunde spænde Hestene fra og lade dem græsse i Middagsstunden på Gaden, når Folk kom hjem fra Arbejdet.⁴⁴⁾ — Ved *Lille Røj* Markskel og *Ravnholt* Skel (*Gesten* Sogn) var i gammel Tid en Bom over Vejen, hvor der skulde betales Bompeng. Smuglerne var reddede, naar de kom Vesten Bommen.

⁴³⁾ Opt. 1926 af Lærer J. Qvist, *Kragelund*. Det vil føre for vidt at meddele Materialet om Byhyrder fra Ribe Amt. Interesserede henvises til min Bog „Byhyrder“ (1928), hvor der er meddelt Oplysninger om denne for Landsbyen så vigtige Embedsmand fra *Brørup*, *Bække*, *Darum*, *Farup*, *Ferup*, *Gelballe*, *Jordrup*, *Kjelst*, *Kragelund*, *Lejrskov*, *Lindknud*, *Lunderskov*, *Nordby*, *Ribe*, *Skanderup*, *Sønderho*, *Toftnæs*, *Vilslev*, *Vorbasse*, *Vrannerup*.

⁴⁴⁾ Nordisk Månedsskrift 1872, 336, jfr. *Feilberg*: *Fra Heden* 1920, 91 (*Valsbøl*).

Bompengene blev ophævet ved kgl. Resolution i 1866. — Fra *Store Darum* er også overleveret Oplysninger om Bomme eller Led, der fandtes ved hver Adgang til Byen, som ligger på Grænsen mellem det højere liggende Agerjord og det lavere liggende Græsningsjord og Marskengene. St. Darum har i ældre Tid været hegned mod Øst med Diger, og der var Led for alle Udkørsler til Agermarken, for at løsgående Kreaturer om Efteråret kunde holdes i Engene og på Græsfennerne. De Mænd, der passede disse Led eller Bomme, fik gerne Navn derefter; Mindet herom er endnu bevaret i de endnu ikke ualmindelige Navne *Bom* og *Ley* (en bekendt Familie hedder *Ley*), hvilket sidste blot er den jyske Udtale af *Led*.⁴⁵⁾ Ledvogtningen, der i Darum har været husket i Traditionen til vor Tid, mindes vi om ved at læse § 30 i Darum Bylov fra 1641, hvori det hedder: »Hvem, som ager eller går igennem Leddet og ikke lukker det efter sig, da skal den give til Straf 2 Sk.«

Landsbyen havde også fælles *Bysmed*, hvis Smedje hyppigst fandtes på Gadejorden midt i Byen. Han lønnedes også, som Præst, Degn, Hyrde, Ledvogtere og Markmand, af Bymændene i Fællesskab. Foruden sin Bolig og sit Værksted fik Bysmeden lidt Pengeløn, Ret til at græsse en Ko og måske et Par Får eller Gæs på Fællesjord (Vejgrøfter, Overdrev m. v.). Når en Gårdmand skulde have *Smedestævne*, der var aftalt i Forvejen, mødte han sammen med sin Karl eller Dreng, og så arbejdede Smeden på Kost og for Dagløn, der var fast bestemt engang for alle. Karlen, der var med, trak Blæsebælgen, medens Manden brugte Forhammeren. Det var et hårdt Arbejde den lange Forårsdag i Smedjen, og det er da rimeligt, at der skulde ekstra Styrkemidler til. Alle Steder fra op-

⁴⁵⁾ Feilberg I, 171. P. K. Pedersen: *Minder fra Darum Sogn* (F. R. A. 1908, 111). P. J. Nielsen: *Fra Darum Sogn*, 34.

lyses man da også om, at der blev drukket megen Brændevin på Smedestævnedagene. Iøvrigt var Smedene ansete Mænd, der ikke alene reparerede Redskaber, men som også hyppigt brugtes som kloge Mænd. De Smede, der gav sig af med Dyrlægekunst, kaldtes gerne Kursmede.⁴⁶⁾ Smedjen var et Samlingssted i Byen, hvor Folk spurgte nyt og drøftede aktuelle Begivenheder. I *Jandrup* Vest for Varde boede i forrige Århundrede en Smed, Jens Kristian Sørensen, der i over en Menneskealder var Byens eneste Smed. Han havde i sine yngre År været Bysmed. Han havde et lille kummerligt Værksted Øst for Kirkegården. Her stod han, som han sagde, om Vinteren og »brændte sine Fingre og frøs sine Tæer«. Hans private Bopæl var en ringe Lejlighed i Jandrup Kirkestald, hvor han havde sit fattige Hjem sammen med sin Kone Ane. I mange År var dette Hjem et Samlingssted for Sognets Folk, hvorfor det dog har haft nogen Betydning for den Slægt, der levede i Jandrup i sidste Halvdel af det nittende Århundrede.⁴⁷⁾

Ikke alene i Jandrup, også i alle vore andre Landsbyer, er de gamle Fællessmedjer en saga blott. Bysmeden og Byhyrden, Markmanden, Ledvogterne, Byleddene, Bystokken, gammel Sædvaneret o. m. m. erindres nu kun af ældre Folk. Et særegent Levn fra den gamle Fælleslandsby, de sydvestjyske Grander, som vi hørte om fra Jernved og Sønder Farup, er dog iliveholdt endnu i vor Tid. Men de er vist også næsten de eneste gammeldags Skikke, som *uforandret* har holdt sig levende i den moderne Landsby, hvor Fortids Skikke på de fleste Punkter er indrettede efter den nye Tids Forhold — eller helt gåede af Brug.

10. April 1931.

August F. Schmidt.

⁴⁶⁾ Se nærmere min Bog: Landsbysmeden (1931).

⁴⁷⁾ Jesper Madsen: Janderup og Billum Sogne (F. R. A. 1911' 50 ff.).